

A SZERKEZET MINT ÉRTÉK

Burány Nándor: *Gyümölcsöskert házzal eladó*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

A kerthez és az almához a mitológiákban, az irodalomban annyi jelentés tapadt, hogy árnyalni, bővíteni aligha lehet a közhely veszélye nélkül, legfeljebb megtagadni, alapjaiban megbontani a jelentésfelépítmenyt. Ellenmítoszt írni, ott folytatni, ahol Voltaire a „Műveljük kertjeinket!” mondattal abbahagyta.

A kert boldogság, a lélek legbensőbb, intim nyugalma. Vagy ennél kevesebb; boldogságvágy, nosztalgia. Rend, rendezettség, filozófiamentesség. Levegős munka, rousseau-i menekülés. Birtok. Vagy küzdelem, kudarc, szenvedés.

Az író már az első fejezetben ravaszul meglobogtatja hőse előtt az összes fenti lehetőséget, de rögtön a vásárlás után meg is vonja tőle, s meghagyja számára az utolsót, a kézzelfogható, valóságos földet, megakva elhagyni kívánt, civilizációs gondokkal. Ide ejti vissza főszereplőjét, valahányszor ez új vállalkozásba kezd a szó szerinti kert „metaforizálására”. Az ismétlődő próbálkozások miatt inkább regényről kelene beszélni, és nem novellákról. A vikendnovella megjelenés egyébként sem csak a műfajra utal, hanem azokra a metafizikai kérdésekre is, amelyek paradox módon, a kert profanálásával megfogalmazódnak. A jelentésszintekkel való játék közben ugyanis egy sajátos boldogság- és szenvedésfilozófia bontakozik ki a műben, de egészen tisztán csak akkor, ha a szöveghez a mottókat is hozzáértjük. Az első fejezet újszövetségi idézete („Ha valaki velem akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel az ő keresztjét naponta, s úgy kövessen engem.”) aránykülönség folytán ironikusra festi ugyan a kerttulajdonos apró-cseprő bajait, az értelmes, szép szenvedés előterében ezek az ábrázoltnál is értelmetlenebbeknek tűnnek; az utolsó előtti fejezetben azonban (*Gloster*), ahol a felvágott alma „megbarnult, korhadó szeletei” fojtják a hősbe a szuszt, intenzitásában mégis kiegyenlítődik a kétféle küzdelem, A napokra szakaszolt, kisembernek kispoharába, de színültig töltött szenvedés folytonos ismétlődése során mennyiségében egyenértékű lesz a mitológiai szenvedéssel.

Ugyanennek a fejezetnek a végén található az egyetlen olyan mondat, amely eltér az egyébként következetesen végigvitt, realista írásmódtól. Még a tudatfolyamatok automatikus közlésekor is sikerül az írónak a tényszerűségnél maradnia. A regény egyik feszültségforrása éppen az egyes szám első személyű elbeszélésnek és az elbeszélte dolgok tartózkodó, tényekhez ragaszkodó elmondásának ellentéte. A személyes közlésmód azonban nem vallomás is egyben, ahogy ezt az említett mondat bizonyítja: „Ajtócsapódást hallok, fölkapom a fejem, mindannyian jelen vagyunk, mégis, nem kétséges, hogy eltávozott valami, amiről pedig azt hittem: biztosan tartom a kezemben.” A hős mintha elbeszélésében is

egy környezet megkívánta szerepet játszana, amikor mindenütt másutt hajlandó valóságos kertről beszélni („csupa irracionális ember, magamra legalábbis nem mondhatok mást, hogy ennyire belefeledkeztek egy ilyen (saját mércém szerint mindenképpen) haszontalanságba...”). Ez egyszer azonban kitör belőle az őszinteség, hogy a kerttel szemben más igényei is vannak. A többen, a kisebbeken túladdott, beletörődött. Rájön, hogy az egészségére fontos mozgáshoz nincs ereje, s kultivátort vásárol. A kistraktor javítását, a nádazást, a vegyszerbeszerzést munkaidő alatt végzi, kikapcsolódás helyett tehát kettős teher nyomja. Megjavítja, berendezti a vikendházat, bevezeti a villanyt, megteremti a civilizációs kényelmet. A modern Éva (Gabi), akinek „lugast” teremt, magnóliát ültet, a szomszédos villában és Mercedesben gyönyörködik. Végül a szomszédok a kertet mint a magány színhelyét is megcsúfolják civakodással. Mindezekre legfeljebb jeremiádokat sorol, az idézett mondat azonban a kerthez fűzött legfontosabb, legtitkoltabb és legirracionalisabb remény, a másoknak szerzett öröm, a boldogságra törés lelepleződését és kudarcát jelenti. Ezért olyan nehéz az ajtócsapódás utáni csend a regényben.

A *Gloster* az utolsó fejezet is lehetne, ha az író megelégedne azzal a végkövetkeztetéssel, amelyig minden hasonló kérdésfeltevő szükségszerűen eljut. A csábítás, a család almaszimbólumával így minőségében is kiegyenlítően a regénybeli és a mottóban jelzett szenvedést. A víziós mondatnál azonban ezt a lehetőséget csak felveti, de nem akar pesszimista regényt írni. Továbbviszi a cselekményt, két céllal: ha a kertnek végig a denotatív jelentése érvényesül, akkor fizikailag is meg kell semmisíteni (*Csuszamlás, Sanyargattatás*), másrészt nem akarja egyetemesíteni hősnének illúzióvesztését: a felelősséget (a gazdasági és természeti csapásokon túl is) ráhárítja („a bajok, keservek, kudarcok forrását talán nem is a kertben, de a saját természetemben kell keresnem...”). Apróra leírja azokat a mozzanatokot, amelyek a kerttulajdonost a rothadt almáig elvezetik (*Gloster*). A boldogságot a hősné ugyanis minden idealista boldogságfilozófiával ellentétes eszközökkel igyekszik elérni. Pontosabban a kert nyújtotta értéklehetőségek között habozik. A kert materiális volta túl kevés neki, viszont családjá, környezete egyre követelőbbben kényeszeríti rá a kertnek mint jövedelmező földdarabnak az értelmezését. Habozásának ellenpéldája az idős házaspár a szomszédban, aki „szerette munkáját, élvezte gyümölcsét, ez tette boldoggá”, s már tíz-egynéhány éve a telet is kint tölti. Többről van itt szó, mint a félmunka és a teljes önátadás szembeállításáról. Talán az anyagi irányultságú bölcsélet kudarcáról, a pusztá anyagtól való eltávolodásra tett első, bizonytalan lépésekről. A kerttulajdonos még nem eléggé bátor az értékcserére, de a tanulságot már levonta: „...jósnak láttam én is, aki elejétől fogva mindennek szorgalmasan utánajártam, e dolgokat számodra sorrendben leírni, kiváló Theofilus, hogy meggyőződhess azon történetek meg-

bízhatóságáról, amelyekből oktatást nyertél” — olvashatjuk a könyvet bevezető mottóban.

A mottók nemcsak a regény jelentésstruktúráját és értékrendszerét befolyásolják, hanem szerkezetét is megszervezik. A három fejezet három mottója összesen tizennégy szövegrészt tart össze. Az idézetek bibliai lelőhelye alapján valószínűleg a tizennégyes szám sem esetleges: a szer-tartás szerint a keresztútnak ugyanennyi állomása van, s így a víkend-novella megjelölés a hétfégi történeteken túl a nagyhét víkendjét is magában foglalja (a regény vasárnap végződik).

A kert teherré válása a mondat szerkezetekben is tükröződik: a *Kikapcsolódás*, a *Vegyszer* és a *Baleset* című fejezetben az előzők kíméletesebb, nyugodtabb ritmusát zaklatott, zárójellel teli, ponttal ritkán lezárt szövegrészek váltják fel. A kerttulajdonos tudatában itt már alig különülnek el az eddig gondosan megkülönböztetett kerti és munkahe-lyi gondok, sőt egyre gyakrabban az utóbbiak kerülnek túlsúlyba, a közvetlen reflexiók formájában elmondott (*Vegyszer*) vagy a hős vásárló-képességén megmutatkozó társadalombírálattal együtt (*Kárpótlás*, *Glos-ter*). A regény stílusa a kerttulajdonosnak csaknem a naivitásig egysze-rűsödő reflexióihoz, néhol közhelyes eszmefuttatásaihoz igazodik. Erős-sége nem a köznapi szürke stílus, hanem a jelentésszerkezet, amelybe beleszővődik a világnézeti és a társadalomkritika.

Ez a könyv alighanem Burány Nándor eddigi legjobb műve.

FEHÉR Katalin

MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET

Nemes Nagy Ágnes: *Látkép gesztenyefával*. Magvető Könyvkiadó, Bu-dapest, 1987

Ez a felerésznt interjúkat, felerésznt esszéket tartalmazó kötet számos élet-rajzi vonatkozása mellett is mindenekelőtt a művészetről szól, a művészet lényegének megértését segíti. A művész vallomása ez a művészetről, amelynek legfőbb elvét Nemes Nagy Ágnes a rendezettségben látja, s ehhez bizonyító példákat, utalásokat elsősorban a természetben talál, a természetből merít. Mert, ahogy egy helyen írja: „természet és művé-szet között a *biologikumig* lenyúló kapcsolat van. Például mindkettő-ben ott van a diszharmonikus harmónia, a szabály és a vad mutáció. Rend és szabadság”. S ennek a „titkos összeköttetés”-nek, sajátos, lé-nyegi rokonságnak Nemes Nagy Ágnes vallomásaiban a *fák* a leggyak-rabban aposztrófált, legkifejezőbb hordozói. Bennük látja Nemes Nagy Ágnes a „vitálisig nyúló esztétikum” természetbeli analógiáit, de arra is példaként szolgálhatnak, amit önjellemzőként tudunk meg a kötet szerzőjéről, hogy „a konkrétumokhoz tapadás” és „az elvontsághoz hú-